

RECENSIONER

Sachs, Lisbeth: *Sjukdom som ordning. Människan och samhället i gränlandet mellan hälsa och ohälsa*. Gedins förlag, Stockholm 1996. 179 s. ISBN 91-7964-228-4.

I sin bok *Sjukdom som ordning. Människan och samhället i gränlandet mellan hälsa och ohälsa* riktar antropologen Lisbeth Sachs en vässad spjutspets mot den moderna västerländska biomedicinen. Boken handlar, om förhållandet mellan lidande människor, samhället i stort och den medicinska vetenskapen.

Verket består, förutom inledning, av sex kapitel. I "Ordning och avvikelser" diskuteras utifrån den franske antropologen George Devereux relationen mellan klassifikationssystem och det normala och onormala i skilda kulturella sammanhang. I detta kapitel behandlas också risksamhället och preventionsfrågor. I nästa kapitel finns en kortfattad och informativ presentation av den cartesianska tudelningen mellan kropp och själ. Där finns också en tankeväckande beskrivning av anatomiundervisning såsom den upplevs av studenter. Det tredje kapitlet, "Diagnos och orsak", bygger framför allt på Sachs egen forskning. Här diskuteras också centrala begrepp, som illness, disease och sickness samt konstruktionen av nya och gamla sjukdomar, t.ex. kroniskt trötthetssyndrom. Kapitlet "Sjukdom, läkemedel och samhälle" skildrar olika "helare" samt diskuterar begreppen "placebo" och "nocebo". Bokens femte kapitel heter "Immunförsvar och kultur" och där redovisas Sachs egen forskning om genetisk information till familjer med ärftlig cancer. Det sista kapitlet handlar om döden och ritualers betydelse vid livskriser. Kapitlet väcker också en rad frågor kring organdonation och gränsen för liv och död.

Detta är en bok som känns mycket angelägen. Här ställs grundläggande frågor om vad som gör människor sjuka – och vad som gör dem friska. Här diskuteras meningsfullheten i den preventiva medicinen. Vad vinner en människan egentligen på att få veta att hon har x

procent risk att utveckla bröstcancer? Är det överhuvudtaget möjligt att översätta statistiska storheter till enskilda betydelse? Och vad är poängen med en rehabilitering som syftar till att återföra en person till det liv som hon genom sjukdom reagerat på? Och vad ska hända med upplevelsen av identitet och personlighet hos de människor som efter transplantation ska leva vidare med hjärta eller njurar från andra människor eller djur?

Särskilt värdefullt är det att dessa stora och existentiellt viktiga frågor diskuteras av en forskare som verkat länge inom ett och samma fält, medicinsk antropologi. I sitt resonering använder sig Sachs av såväl breda utblickar som egen forskning. Det är också uppenbart att förf. genom sin koncentration på ett fält har kunnat utveckla ett eget konsekvent perspektiv på den medicinska vetenskapen i det moderna samhället. Detta perspektiv är utpräglat antropologiskt. Med speglingar i andra samhällen får hon den medicinska vetenskapen att framstå som lika exotiskt främmande som vore den en stam i Afrika. Hon ställer genomgående andra folks sätt att hantera sjukdom, lidande och död i kontrast till vårt eget. Genom det greppet relativiseras den medicinska vetenskapen och våra egna invanda sätt att tänka kring sjukdom.

Utgångspunkten är vidare konstruktivistisk. Sjukdom finns inte i sig, utan blir till, formuleras, beskrivs och skapas i ett samspel mellan olika aktörer. I Sachs tänkande är sjukdom något som framkallas av livet självt och kan därför endast mötas där. Sjukdom är, enligt förf., en förkroppsligad erfarenhet. Därför ska också orsaker till sjukdom sökas i den livserfarenhet som åstadkommit det lidande som fått ett kroppsligt uttryck. Som exempel nämns latinamerikanska kvinnors återhållna vrede som tar form av sjukdomssymptom. Men när en sådan kvinna kommer till doktorn är det inte erfarenheten som sätts i fokus. I stället kommer läkarbesöket att innebära att hon förs bort från det sammanhang som var upphov till lidandet, nämligen

hennes eget liv. Men mötet med doktorn innebär inte bara att hon förs bort från något, hon förs också till något, till medicinens värld. Och medicinen kan erbjuda roller och räddningsplankor. Som exempel berättar Sachs om turkiska kvinnor som hon tidigare forskat om. I Sverige måste kvinnorna ofta bidra till familjens försörjning genom yrkesarbete. Inför detta har de muslimska kvinnorna blandade känslor. De är vana vid könssegregerade miljöer och uppskattar inte de oönskade möten med män som arbetslivet utsätter dem för. I det svenska samhället har kvinnorna hittat en räddningsplanka som gör att de slipper dessa könsblandade möten och ändå bidrar till försörjningen. De "sjukkassar", en oantastlig syssla och legitimerad roll. Så långt är allt gott och väl. Men Sachs vässar sin spjutspets ytterligare och visar det ironiska i att denna räddningsplanka rycks undan av de rehabiliteringsinsatser som görs för kvinnorna.

Finns det något man saknar i boken så är det kanske en fördjupad diskussion av de krav som de allt mer flytande gränserna mellan liv och död ställer på såväl läkare som anhöriga. Det vore angeläget med fler studier av det samspel kring en döende person som kan uppstå mellan läkare, personal och anhöriga. Det hade varit intressant att utifrån antropologiska perspektiveringar få vårt sätt att hantera döende människor problematiserat. Jag kan dock tänka mig en rad skäl av etisk och praktisk natur som skulle göra sådan forskning mycket svår, kanske omöjlig.

I samband med organdonation diskuterar förf. de nya liminala tillstånd som kommer att uppstå. Hon ställer frågan om hur anhöriga kan sörja en person som genom donation lever vidare i en annan? Och hur går det ihop att insistera på att döden är ett definitivt biologiskt slut och samtidigt manipulera den genom organdonation? Vad händer med relationen mellan mig och andra, mellan kultur och natur, mellan liv och död? Förf. menar att vi kommit att skapa en olöslig fråga om identitet, förkroppsligande och dödlighet som kan leda till en ny kulturellt skapad ambivalens kring liv och död. Jag skulle vilja tillägga att den som lever får se om det blir så. Det som skulle tala emot framväxten av identitetsproblem och ambivalens vore kanske just den dualistiska tradition som Sachs redogör för. Av hävd är vi ganska bra på att separera kropp och själ, kanske är vi faktiskt så rationella att vi kan acceptera kroppsdelar

från andra, såväl djur som människor?

Boken är mycket spännande att läsa. Den visar vad det kan ge att perspektivera medicinen utifrån antropologiska perspektiv. Genom sitt ämne berör boken alla och envar, men jag vill särskilt rekommendera den till humanister och samhällsvetare som planerar forskning inom det medicinska fältet. Den är en outsinlig källa av idéer om och uppslag till väsentliga problemformuleringar inom framtida angelägna områden.

Lena Gerholm, Stockholm

Kroppens tid. Om samspelet mellan kropp, identitet och samhälle. Susanne Lundin och Lynn Åkesson (red.). Natur och Kultur, Stockholm 1996. 252 s. ISBN 91-27-06201-5.

Människokroppen är ett fascinerande ämne för såväl forskare som gemene man. Kroppen rymmer nämligen inte bara vår förmåga att tänka och uppleva utan den är också den barriär som skyddar våra innersta tankar och känslor mot insyn. Samtidigt är kroppen den länk som förbinder yttvärlden med vår inre värld. Men trots att människokroppen är den ständigt närvarande plats där både sociala, kulturella och organiskt baserade processer möts, så har den ända fram till för bara några decennier sedan så gott som uteslutande hanterats som fysiologiskt fenomen inom forskningen.

Men även om kroppen av hävd och tradition framförallt tillhört medicinens och biologins domäner, så har samhälls- och humanvetenskaperna knappast sökt göra några allvarligare försök att bryta den naturvetenskapliga hegemonin utan har snarare visat – det måste nog erkännas – ett generande ointresse för kroppen. En likgiltighet som nog generellt sett kan tillskrivas vårt cartesianska arv i den meningen att vi varken kunnat uppfatta eller haft kognitiva redskap att hantera kroppen som en social kategori.

En mer pragmatisk förklaring kan härledas ur den från beteendevetarhåll så kritiska inställningen till de beteendemässigt intresserade biologernas anspråk på att förklara mänskligt beteende. Många samhällsvetare har därför hellre avstått från att beröra kroppen som organisk-fysisk entitet än att befaras hamna i någon socio-biologisk diskurs.